

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИTHEORETICAL ASPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT
OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE UKRAINIAN ECONOMY

УДК 631.115.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.76-14>**Єременко Д.В.**д.е.н., професор кафедри економіки
і бізнесуТаврійський державний
агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного**Єременко Л.В.**к.психол.н., доцент кафедри
суспільно-гуманітарних наук
Таврійський державний
агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного**Калістий Р.В.**аспірант кафедри економіки і бізнесу
Таврійський державний
агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного**Yeremenko Denys**Dmytro Motornyi Tavria State
Agrotechnological University**Yeremenko Larysa**Dmytro Motornyi Tavria State
Agrotechnological University**Kalistyi Ruslan**Dmytro Motornyi Tavria State
Agrotechnological University

У статті проаналізовано теоретичні аспекти забезпечення інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України. Висвітлено наукові підходи та особливості нормативно-правового забезпечення функціонування суб'єктів аграрного підприємництва на засадах інноваційності. Доведено важливість врахування особливостей моделі постіндустріальної економіки як інституційного підґрунтя ефективного функціонування багатуокладної системи сільськогосподарського виробництва України. Виокремлено систему чинників, що визначають рівень ефективності інноваційної діяльності в рамках конкретного суб'єкта господарювання. До базових чинників пропонується відносити такі, що визначаються місцем знаходження суб'єкта господарювання та обумовлені економічною сутністю аграрного сектору, специфікою процесу організації створення продукції та умов її реалізації кінцевому споживачеві. Пропонується виділяти фактори першого порядку, дія яких обумовлена природними процесами, та фактори другого порядку, характер розвитку яких визначається специфікою антропогенезу. Стратегічні чинники визначаються формою та напрямом господарської діяльності суб'єкта господарювання. Виділяються галузеві та організаційно-правові чинники. Змінні фактори обумовлені поведінкою внутрішніх та внутрішніх стейкхолдерів, що викликана впливом соціально-економічних, політичних та природно-кліматичних факторів. В залежності від характеру виникнення розрізняються зовнішні та внутрішні чинники.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інформаційні технології, аграрне виробництво, інформаційна економіка, сільськогосподарське підприємство.

The article analyzes the theoretical aspects of ensuring innovation activity in the agricultural sector of the Ukrainian economy. At the moment, in the agricultural sector of the Ukrainian economy, the need to implement innovative projects is due to its multi-layered nature, as well as its existence in a state of crisis. Thus, the study of the features of ensuring innovative development of subjects of the agricultural production system of Ukraine in theoretical, methodological and practical aspects becomes relevant. Scientific approaches and features of regulatory support for the functioning of agricultural entrepreneurship entities based on innovation are highlighted. The importance of taking into account the peculiarities of the post-industrial economy model as an institutional basis for the effective functioning of the multi-layered system of agricultural production in Ukraine is proved. The necessity of transforming scientific approaches to classifying factors that determine the state and prospects of implementing innovative projects at the level of a region or a specific business entity is substantiated. A system of factors that determine the level of efficiency of innovation activities within a particular business entity is identified. It is proposed to include basic factors that are determined by the location of the business entity and are determined by the economic essence of the agricultural sector, the specifics of the process of organizing the creation of products and the conditions for their sale to the end user. It is proposed to distinguish First-Order factors, the action of which is determined by natural processes, and second-order factors, the nature of development of which is determined by the specifics of anthropogenesis. Strategic factors are determined by the form and direction of economic activity of the business entity. Industry and organizational and legal factors are distinguished. Variable factors are caused by the behavior of internal and internal stakeholders, which is caused by the influence of socio-economic, political, and natural and climatic factors. Depending on the nature of the occurrence, external and internal factors differ.

Key words: innovative development, information technologies, agricultural production, information economy, agricultural enterprise.

Постановка проблеми. За сучасних умов будь-яка економічна діяльність, не залежно від організаційно-правової форми та галузевого напрямку передбачає необхідність інноваційного способу функціонування. Розробка та реалізація нових комерційних проектів, диверсифікація напрямів підприємницької активності, оптимізація використання ресурсного потенціалу за рахунок модернізації техніко-технологічного та інформаційного забезпечення нині є обов'язковою складовою забезпечення конкурентоспроможного розвитку суб'єкта господарювання.

В аграрному секторі економіки України необхідність реалізації інноваційних проектів обумовлюється її багатуокладним характером, а також існуванням в умовах кризового стану. Таким чином

набуває актуальності дослідження особливостей забезпечення інноваційного розвитку суб'єктів системи аграрного виробництва України в теоретичному, методичному та практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливості інноваційного розвитку суб'єктів національної економіки розглядалися в працях Л. Куц, Л. Окопного, О. Шпикуляка, та ін. Теоретичні та практичні аспекти функціонування суб'єктів підприємницької діяльності на засадах інноваційності знайшли своє відображення в працях Д. Бела, Дж. Гелбрейта, Й. Шумпетера та ін. Водночас, нашу думку, потребують подальшого дослідження питання, пов'язані із розробкою та обґрунтуванням теоретичних засад функціонування системи аграрного виробництва України,

враховуючи сучасний стан та актуальні макроекономічні тренди.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України, враховуючи галузеві особливості та загальносвітові тренди, а також обґрунтувати оптимізацію наукових підходів щодо функціонування системи аграрного виробництва України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Треба відмітити, що концепція інноваційного економічного розвитку в сучасному її вигляді остаточно сформувалася лише в кінці XIX ст. Її засновником вважається Й. Шумпетер, що сформулював теорію новаторської підприємницької діяльності, в межах якої даний процес розглядався як результат постійного та безперервного техніко-технологічного оновлення, розширення асортименту та каналів збуту продукції тощо. Базовим елементом цієї системи, на думку науковця, є новатор, функції якого суттєво відрізняються від звичайного працівника. Саме новатори, що являють собою особливу категорію учасників економічних відносин, є двигуном високотехнологічного економічного розвитку [9].

Слід зазначити, що факт сприйняття даних наукових розробок з боку представників підприємницького середовища був обумовлений специфікою генезису національних господарських систем періоду, підвалини якого закладалися ще на початку XIX ст. Для даного періоду було характерним забезпечення розширення обсягів виробництва та збільшення розміру грошових надходжень внаслідок активної та масової реалізації досягнень НТП за рахунок залучення інвестиційних коштів.

Сама дефініція «інновація» відповідно означає «інвестиції в новації». Враховуючи те, що дана категорія сформульована досить чітко, розбіжностей щодо її сутнісного трактування практично не існує. Разом із цим слід відмітити, що інновація – це лише процес або характеристика умов його здійснення. Відносно визначень результатів відповідного способу економічної діяльності та їхніх напрямків існує ціла низка трактувань як суто наукових, так і нормативно-правових (табл. 1).

Теоретичною основою для вивчення особливостей інноваційної діяльності в системі національних господарських відносин в переважній більшості випадків є профільний закон. Разом із цим, на нашу думку, недостатньо чітко прописаною є різниця між поняттями «інноваційний продукт» та «інноваційна продукція». Певною мірою наведено тлумачення вказаних дефініцій суперечить загальноприйнятним наукових підходам в галузі економічної науки.

В цьому аспекті заслуговує на увагу класифікація інновацій підприємств, запропонована Л. Л. Куц та Л. С. Окопним. Вона передбачає

застосування диференційного підходу, використовуючи наступні критерії: рівень новизни, масштаб та місце впровадження; сфера застосування; предмет діяльності; значення в процесі виробництва; характер задоволення потреб; напрям реалізації та галузь впровадження; причина виникнення; приналежність до розробників; форма та частота застосування; глибина трансформації; джерела; ефект та результативність; напрям динаміки та темп впровадження [4].

Розглядаючи даний науковий підхід треба відмітити, що на нашу думку, його надмірна деталізація дещо ускладнює процес дослідження і наукова складова певною мірою стає на заваді практичній. Також окремі критерії значною мірою дублюють один одного або є близькими за змістом.

Необхідність практичної реалізації інноваційних проектів об'єктивно обумовлює для підприємницької структури необхідність пошуку додаткових грошових коштів. В результаті виникає потреба в залученні інвестиційних засобів як запоруки подальшого конкурентоспроможного функціонування суб'єкта господарювання. Як вже зазначалося, дана модель оформилася в кінці XIX ст. та її принципи нині є обов'язковими для усіх організаційно-правових форм та галузевих напрямків. Даний факт підтверджується вітчизняними нормативно правовими актами, зокрема положеннями Закону України «Про інвестиційну діяльність».

Згідно статті 1, інвестиції являють собою всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект. При цьому в якості цінностей може розглядатися не рухоме або нерухоме майно та цінні папери, а об'єкти інтелектуальної власності [2].

Важливою складовою даного закону є регламентація процесу інвестиційної діяльності, її основних принципів форм та напрямів, а також регламентація прав інвесторів. Зокрема встановлено, що інвесторами можуть виступати фізичні та юридичні особи, а також іноземці (рис. 1). Напрями інвестицій не обмежуються суто економічним профілем, а можуть здійснюватися в соціальній площині.

Як бачимо, потенційні можливості для інвестора в рамках вітчизняного правового поля є досить широкими. Разом із цим треба відмітити, що існуюча система господарських відносин передбачає наявність додаткових вимог для конкурентоспроможного функціонування представників бізнесового середовища. За сучасних умов невід'ємною складовою забезпечення інноваційного способу економічної діяльності є активне використання інформаційних ресурсів та перетворення їх на повноцінний засіб виробництва.

Термінологічне забезпечення інноваційної діяльності

Термін	Автор, джерело	Трактування
інновація	Закон України «Про інноваційну діяльність»	новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери
інновація	Б. Санто	суспільно-техніко-економічний процес, результатом якого є поява кращих за своїми властивостями виробів та технологій, за рахунок практичного використання ідей та винаходів; у випадку економічної орієнтації здатна принести додатковий дохід
інновація	Й. Шумпетер	потенційні зміни, що відбуваються внаслідок використання нових або оптимізації рішень техніко-технологічного, організаційного характеру в процесах виробництва, постачання, збуту продукції, післяпродажного обслуговування
інноваційна діяльність	Закон України «Про інноваційну діяльність»	діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг
інноваційна діяльність	Електронна енциклопедія	вид діяльності, пов'язаний із трансформацією наукових досліджень і розробок, інших науково-технологічних досягнень у новий чи покращений продукт введений на ринок, в оновлений чи вдосконалений технологічний процес, що використовується у практичній діяльності, чи новий підхід до реалізації соціальних послуг, їх адаптацію до актуальних вимог суспільства
інноваційний продукт	Закон України «Про інноваційну діяльність»	результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки, що відповідає вимогам, встановленим цим Законом
інноваційна продукція	Закон України «Про інноваційну діяльність»	нові конкурентоздатні товари чи послуги, що відповідають вимогам, встановленим цим Законом
інноваційний проект	Закон України «Про інноваційну діяльність»	комплект документів, що визначає процедуру і комплекс усіх необхідних заходів (у тому числі інвестиційних) щодо створення і реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції

Джерело: узагальнення автора на основі [2; 11; 4; 9]

Ця модель соціально-економічних відносин отримала назву «інформаційного суспільства», а її дослідженням займалася ціла низка закордонних та вітчизняних науковців. В даному аспекті треба відмітити генезис трактування значущості інформаційної складової та її впливу на характер процесів виробництва, обміну та споживання благ.

Зокрема одним з перших, хто висловив думку щодо необхідності врахування інформаційного капіталу, а також знань, вмінь та професійних компетенцій в процесі аналізу економічної діяльності, був А. Сміт. В своїй фундаментальній праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» він не тільки вказав на кореляцію складності праці, її кваліфікації і «статусу» та розміру отриманої заробітної плати. Аналізуючи структуру основного капіталу, А. Сміт відмічає необхідність врахування отриманих корисних властивостей членів суспільства, до яких, на його думку доцільно включати затрати на виробниче навчання [10].

Проте в рамках дослідження розглядалися лише набуті навички, причому основний акцент робився на техніко-технологічних формах еконо-

мічного розвитку (суспільний поділ праці, спеціалізація тощо). В період первісного нагромадження капіталу визначальною складовою забезпечення конкурентоспроможного функціонування суб'єкта підприємницької діяльності були засоби виробництва, а їх кількість за умов дешевої некваліфікованої робочої сили фактично визначала потенційні обсяги отриманого доходу.

Розглядаючи перспективи формування нової економічної моделі, де базовим фактором виробництва поступово стає інформація, Д. Белл запропонував наступне визначення для терміну «знання», а саме: «субординізовані факти або судження, що являють собою аргументоване ствердження чи результат експерименту та може бути передане іншим особам з використанням засобів зв'язку у визначеній систематизованій формі». Причому, на думку науковця, знання складається як з нових викладів, так і з відомих суджень. Треба відмітити, що модель постіндустріальної економіки розглядається ним як глибока суспільна зміна [7].

На нашу думку, це є цілком природно, оскільки саме в другій половині ХХ ст., коли Д. Белл розробив свою наукову концепцію економічного

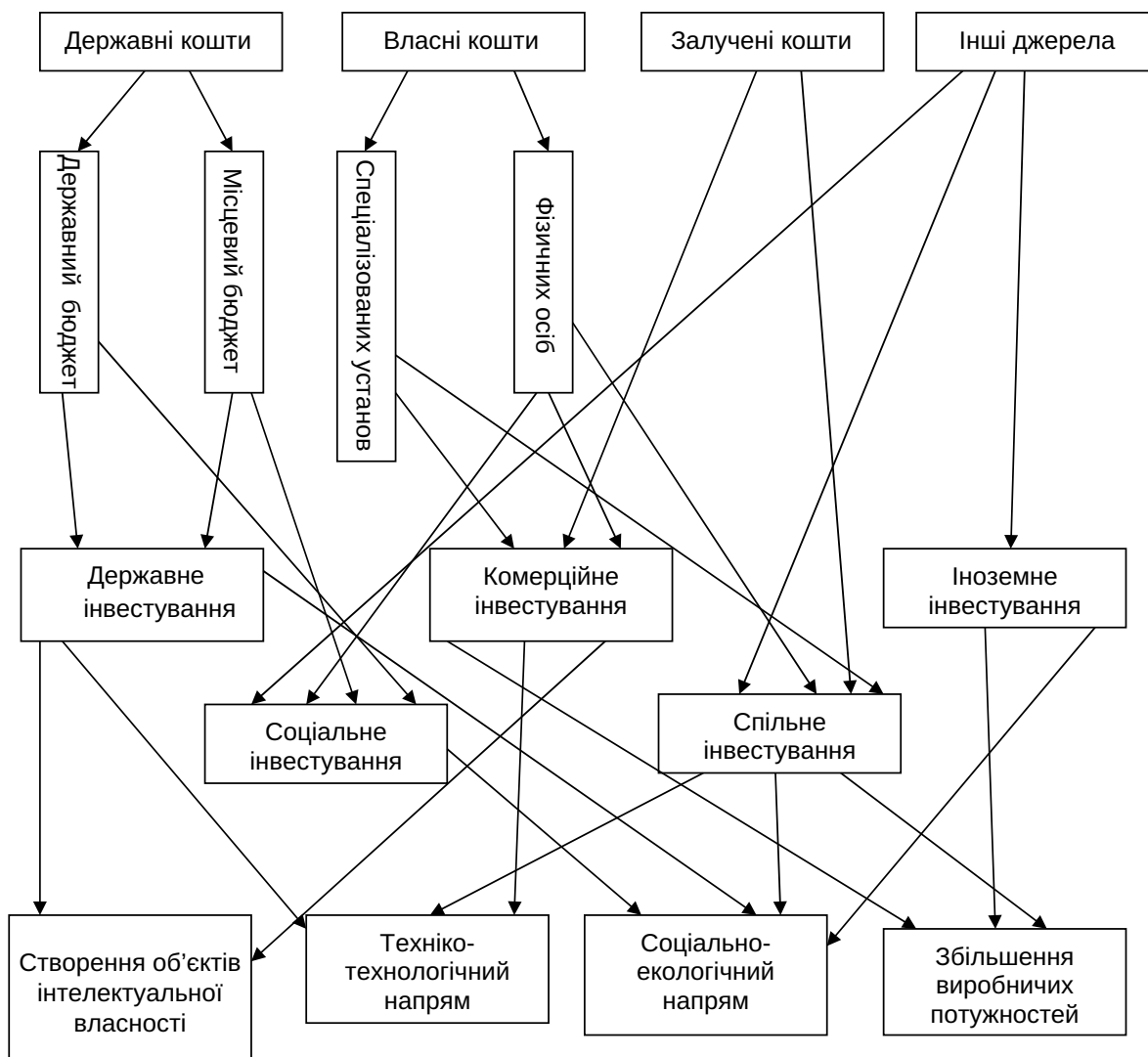

Рис. 1. Взаємопов'язаність джерел, форм та напрямів інвестиційної діяльності

Джерело: узагальнення автора

розвитку, розпочалися трансформації принципів організації підприємницької діяльності та зміна ключових позицій відповідних складових ресурсного потенціалу бізнесових структур. Прискорення темпів НТП, можливість швидкого впровадження на практиці новацій техніко-технологічного характеру за умов отримання інформації щодо їхнього існування все це суттєво вплинуло на систему соціально-економічних відносин провідних країн світу. Більше того, питання інформаційного забезпечення стає невід'ємною складовою конкурентоспроможної підприємницької діяльності.

В процесі дослідження специфіки функціонування сфери великого та середнього бізнесу Дж. Гелбрейт відмічав зростання впливу інформаційної складової на процес організації та управління господарською діяльністю. В даному аспекті наголошувалося на особливому значенні техноструктури, представники якої являють собою

носіїв ексклюзивного знання про стан та потенціальні напрями розвитку даної фірми [8].

Як бачимо, відбувається певна еволюція ролі інформаційної складової в сфері економічних відносин, зміна форми застосування людського знання та відповідного організаційного забезпечення. Цей процес має об'єктивний характер та обумовлений науково-технічним прогресом та постійним ускладненням техніко-технологічного забезпечення.

В даному аспекті заслуговує на увагу факторно-ротаційна концепція економічного розвитку, запропонована С. В. Кальченко. В рамках її положень господарська діяльність розглядається як результат взаємодії трьох складових: «Людина», «Природа» та «Капітал», причому кожна з них в тій чи іншій формі була домінуючою у відповідний історичний період, визначаючи рівень добробуту, соціальний статус та ін. Зокрема сучасний етап, на думку науковця, характеризується домінуванням інтелектуальної складової фактору

«Людина», однак зростання рівня доходності досягається шляхом підвищення ефективності складових факторів «Природа» (енергетичні ресурси та інформація) [3].

Специфіка реалізації інноваційних проектів в аграрному секторі економіки України обумовлена впливом низки факторів, що впливають з галузевої специфіки, характеру діяльності конкретного суб'єкта господарювання, а також визначаються характером впливу загальносвітових національних та регіональних соціально-економічних трендів. В даному аспекті нами виділяються наступні чинники, що визначають рівень ефективності інноваційної діяльності в рамках конкретного суб'єкта господарювання.

1. Базові. Визначаються місцезнаходженням суб'єкта господарювання та обумовлені економічною сутністю аграрного сектору, специфікою процесу організації створення продукції та умов її реалізації кінцевому споживачеві. Нами пропонується виділяти фактори першого порядку (природно-кліматичні умови, якість ґрунту тощо), дія яких обумовлена природними процесами, та фактори другого порядку (логістика, демографія тощо), характер розвитку яких визначається специфікою антропогенезу.

2. Стратегічні. Визначаються формою та напрямом господарської діяльності суб'єкта господарювання. Виділяються галузеві та організаційно-правові чинники. Якщо в першому випадку мова йде про специфіку використання ресурсного потенціалу для створення конкретного виду продукції (техніко-технологічне забезпечення), то в другому маються на увазі преференції та обмеження, що впливають з обраної форми господарювання (фермерське господарство, виробничий кооператив тощо). Слід при цьому відмітити, що визначені способи ведення економічної діяльності, на нашу думку, недоцільно часто змінювати. Це свідчитиме про недостатній рівень управлінської кваліфікації керівництва, проблеми функціонування самого господарства та негативним чином позначатиметься на його діловій репутації.

3. Змінні фактори. Обумовлені поведінкою внутрішніх та внутрішніх стейкхолдерів, що викликана впливом соціально-економічних, політичних та природно-кліматичних факторів. Підприємство в переважній більшості випадків не має змоги впливати на саму причину трансформацій у відповідній системі відносин, проте зобов'язане швидко реагувати на можливі наслідки змін та передбачати їхні напрямки. В залежності від характеру виникнення розрізняються зовнішні та внутрішні чинники. При цьому треба відмітити, що в першому випадку керівництво може лише намагатися запобігати негативній дії факторів або використовувати їхній вплив із користю для себе. У другому

випадку існують об'єктивні можливості коригувати сам процес виникнення та розвитку внутрішніх чинників, а також адаптувати результати їхньої дії для підвищення конкурентоспроможності господарства.

Висновки. В статті проаналізовано теоретичні засади організації інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України. Висвітлено наукові підходи та специфіку нормативно-правового забезпечення функціонування суб'єктів аграрного підприємництва на принципах інноваційності. Доведено важливість врахування особливостей моделі постіндустріальної економіки як інституційного підґрунтя ефективного функціонування багатуокладної системи сільськогосподарського виробництва України. Обґрунтовано необхідність трансформації наукових підходів щодо класифікації чинників, які визначають стан та перспективи реалізації інноваційних проектів на рівні регіону чи конкретного суб'єкта господарювання. Виокремлено систему чинників, що визначають рівень ефективності інноваційної діяльності в рамках конкретного суб'єкта господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України. Про інвестиційну діяльність (Відомості Верховної Ради України (ВВР)), 1991, № 47, ст. 646) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV (Редакція станом на 12.04.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
3. Збарський В. К., Кальченко С. В., Штимак І. В. Соціально-економічні умови розвитку селянських домогосподарств. Мелітополь : «Люкс», 2017. 354 с.
4. Інноваційна діяльність. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інноваційна_діяльність.
5. Куц Л. Л. Окопний Л. С. Види інновацій підприємств. *Інноваційна економіка*. 2013. 8(46). С. 95–100
6. Шпикуляк О., Алексєєва О. Розвиток фермерських господарств в організаційно-економічному забезпеченні зайнятості населення. *Економіка АПК*. 2021. № 4. С. 95–107.
7. Bell. D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. New York : Basic Books, 1973. 616 p.
8. Denys V. Yeremenko, Natalia V. Trusova, Iryna V. Kolokolchukova Digitalization of investment-innovative activities of the trade business entities in network IT-System. *Estudios de Economia Aplicada*. 2021. № 39 (5), pp. 1–19.
9. Schumpeter J. Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle. Harvard University Press, Cambridge, MA, 1968. 255 p.
10. Smith. A. An Inquiry Into The Nature And Causes Of The Wealth Of Nations. 1977.
11. Szántó Borisz. Innováció, a gazdaság fejlesztésének eszköze' összes példány. 1985. 264 p.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy. (1991) Pro investytsiinu diialnist [About investment activities]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, no 47, st. 646. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>.
2. Zakon Ukrainy (04.07.2002) «Pro innovatsiinu diialnist» [About innovation activities]. (Redaktsiia stanom na 12.04.2022) no. 40-IV. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
3. Zbarskyi V. K., Kalchenko S. V., Shtymak I. V. (2017) *Sotsialno-ekonomichni umovy rozvytku selianskykh domohospodarstv* [Socio-economic conditions for the development of peasant households]. Melitopol: «Liuks», 354 p. (in Ukrainian)
4. Innovatsiina diialnist [innovation activity]. Vikipediia: vilna entsyklopediia. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Innovatsiina_diialnist.
5. Kuts L. L., Okopnyi L. S. (2013) Vydy innovatsii pidpriemstv. [Types of enterprise innovations]. *Innovatsiina ekonomika*, vol. 8, no. 46, pp. 95–100.
6. Shpykuliak O., Aleksieieva O. (2021) Rozvytok fermerskykh gospodarstv v orhanizatsiino-ekonomichnomu zabezpechenni zainiatosti naselennia [Development of farms in organizational and economic support of employment of the population]. *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 95–107.
7. Bell. D. (1973) *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books, 616 p.
8. Denys V. Yeremenko, Natalia V. Trusova, Iryna V. Kolokolchukova (2021) Digitalization of investment-innovative activities of the trade business entities in ne work IT-System. *Estudios de Economia Aplicada*, no. 39(5), pp. 1–19.
9. Schumpeter J. (1934) *Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 255 p.
10. Smith. A. (1977) *An Inquiry Into The Nature And Causes Of The Wealth Of Nations*.
11. Szántó Borisz. (1985) *Innováció, a gazdaság fejlesztésének eszköze' összes példány*, 264 p.